

SZEKTOR, ALSZEKTOR VAGY NEM SZEKTOR?

JOGVÉDELEMMEL FOGLALKOZÓ CIVIL SZERVEZETEK KAPCSOLATHÁLÓZATAINAK ELEMZÉSE²

ABSZTRAKT:

A civil társadalom, civil szervezetek, társadalmi mozgalmak vizsgálatában minduntalan felmerül a kérdés, hogy e szervezetek, szerveződések milyen viszonyban vannak az állam és a gazdaság szférájával. Az elkülönülés kérdése különbözőképpen, de hangsúlyosan megjelenik az egyes kutatási irányokban, empirikus vizsgálata azonban számos problémát, kérdést vet fel. Tanulmányunkban a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek kapcsolathálózatainak feltárásán keresztül próbáljuk megvizsgálni a kérdést. A szervezetek tranzakciós és szövetségi kapcsolataiból kirajzolódó hálózatok szerkezetének, kapcsolatszám-eloszlásának vizsgálatával és kohézió hálózatok keresésével azt próbáljuk eldönteni, hogy a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek a civil szféra alszektorként tekinthetők-e és a civil szervezetek elkülönülnek-e a nem civil szervezetektől. Eredményeink szerint a jogvédő szervezetek – bár a kifejezetten jogvédelemmel foglalkozó emberi jogi szervezetek között sűrű kapcsolatháló bontakozik ki – nem önálló alszektorként, hanem a különböző alszektorok, alcsoportok közötti közvetítőként jelenik meg, a civil és más szervezetek közötti elkülönülés mértékét pedig a kapcsolattípus erősen befolyásolja.

KULCSSZAVAK:

társadalmi hálózatok, szervezetközi kapcsolatok, civil szervezetek, társadalmi mozgalmak, non-profit szektor, jogvédők

¹ Gerő Márton: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Fonyó Attila: fejlesztéspolitikai elemző

² Az adatfelvételt az NCA 2006. évi, 00192/21/06B00 pályázatai támogatása segítette. A kutatás szolgáltatta az empirikus alapanyag nagy részét Gerő Márton: „Együttműködni jó?” Összefüggések a jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek kapcsolathálózati pozíciója és sikerességük néhány aspektusa között címmel készült szakdolgozata elkészítéséhez is. Jelen cikkünk nagyban támaszkodik e szakdolgozat eredményeire, részben szövegére is, ugyanakkor jelen tanulmányhoz az adatokat újra átvizsgáltuk és javítottuk, a témához kapcsolódó elméleti anyagot pedig kibővítettük és az elemzéseket, következtetéseket ezek fényében is újra átgondoltuk. A cikk elkészülését az K73033 számú OTKA program is támogatta.

I. BEVEZETÉS

A civil társadalom, a nonprofit szektor és a társadalmi mozgalmak³ kutatási területei nagy részben egymással megegyező szerveződések vizsgálatára fókuszálnak. Mindhárom kutatási irány szakirodalmában megjelenik a fenti címkéssel ellátott és más – rendszerint a politikai és a gazdasági – szférák elkülönülésének és kapcsolódásának kérdése. E cikkben csupán a civil szervezetek és szerveződések valamint más területek elkülönülésére fókuszálunk, méghozzá egy tevékenységi körrel – a jogvédelemmel – foglalkozó, Magyarországon működő és országos hatáskörű civil szervezetek kapcsolatainak vizsgálatán keresztül.

A jogvédelemmel foglalkozó civil szervezetek, szerveződések együttműködésének és az állami vagy üzleti szervezetektől való elkülönülésük empirikus vizsgálata több szempontból is különösen érdekes. Egyrészt a jogvédelem rendszerint a kormányzati szervek kritikájával jár, így az azokkal való kapcsolatok jelentősen befolyásolhatják e munka eredményességét és hitelességét. Másrészt az emberi, de főként a politikai szabadságjogok jelentik a civil szféra, civil társadalom szerveződésének alapját (ld. Cohen–Arato 1992; Edwards 2009) Így azt várjuk, hogy a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek:

A) kapcsolataikban legyenek függetlenek az állam és a gazdaság szervezeteitől,

B) a civil szférán belül inkább a különböző tevékenységű szervezetek közötti közvetítő szerepben jelenjenek meg, azaz ne különüljenek el alszektor-szerűen.

A három kutatási terület szakirodalmában az elkülönülés kérdése azonban nem csak a jogvédelemmel foglalkozó szervezetekre, hanem általában a nonprofit, civil, vagy mozgalmi szférára vonatkozóan fogalmazódik meg. Emellett a jogvédők elkülönülésének mértékére is hatással lehet, hogy az elkülönülés általában mennyire figyelhető meg. Így kutatási kérdésünk általánosabb érvennyel is megfogalmazható:

A) A civil szervezetek szektorként elkülönülnek-e, a szektoriális megközelítés empirikusan alátámasztható-e;

B) A civil szektoron belül találunk-e tevékenység szerint elkülönülő alszektorokat, azaz a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek önálló alszektorok tekinthetők-e?

Tanulmányunkban tehát kísérletet teszünk arra, hogy a szektorok szerinti elkülönülést kapcsolathálózati módszerrel vizsgáljuk meg. A következőkben bemutatjuk az elkülönülés megjelenésének módját a három, említett kutatási irány esetében, majd bemutatjuk a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek kiválasztásának módszerét és az elemzés módszertanát. Végül az eredményekben bemutatjuk a hálózat szektor szerinti heterogenitását és néhány szerkezeti jellemzőjét.

³ A három terület különböző megközelítései további fogalmi variációkat használnak (például harmadik szektor, önkéntes szektor, civil szféra).
Ld. például (Bocz 2009:41)

II. AZ ELKÜLÖNÜLÉS PROBLÉMÁJA A KÜLÖNBÖZŐ KUTATÁSI IRÁNYOK ESETÉN

1. A non-profit szektor

A non-profit szektor kutatása az általa meghatározott szervezeti kört a „piac és az állam »felségterületén« kívül működő” (Salamon–Anheier 1999:12, kiemelés az eredetiben) szervezetekként definiálja, és formális kritériumok (profit-szétosztás tilalma, szervezeti forma) alapján választja el az állami-kormányzati és a for-profit szektortól. A non-profit és az azzal rokon (önkéntes, nem-kormányzati) szervezet definíciójának egyik állandó eleme az államtól és/vagy az üzleti szektortól való szervezeti, intézményes függetlenség kritériuma (ld. Bocz 2009; Kuti 1993). Az e szervezetekkel foglalkozó munkákban olyan kijelentésekkel találkozunk, melyek szerint a „sokféleség ellenére ezek a szerveződések olyan fontos közös jegyeket mutatnak, melyek alapján elkülöníthető intézménycsoportként, tehát jól megkülönböztethető társadalmi »szektorként« kezelhetjük őket” (Salamon–S. Wojciech-Regina 2003: 8).

Ha sok esetben nem is jelentik ki explicit módon ezek a tanulmányok, hogy egy elkülönülő szervezeti körről, tevékenységszerkezetről van szó, a „szektor” szervezetszámának növekedéséről, annak jellemzőiről beszélnek.⁴ A szektor-narratíva és a függetlenség hangsúlyozása így a non-profit szervezetek csoportjának homogenitása érzetét keltheti az olvasóban.

A hazai és nemzetközi kutatás, valamint a nonprofit szervezetek regisztrációs gyakorlata továbbmegy ennél is, a szervezeteket tevékenység alapon csoportosítja (ld. pl. Mészáros–Sebestyén 2003). A nonprofit szektor egyes alcsoportjairól a kilencvenes években készült kiadványok jellemzően a tevékenységi terület alapján választják le a vizsgált szervezeteket (ld. a Mészáros–Sebestyén 2003 által felsorolt kiadványokat).

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy e szerzők jellemzően hangsúlyozzák a szektor sokféleségét, sokszínűségét is. Ahogy DiMaggio és Anheier megjegyzi, a jogi forma alapján meghatározott populációban tapasztalt sokszínűség meghaladhatja a populációk közötti variancia mértékét (DiMaggio–Anheier 1990). Weisbrod már 1988-as könyvében említi a szervezetek hibrid kombinációit: a non-profit és üzleti szervezeteket, a kormányzati vagy a *business-like* non-profitokat (Weisbrod 1988). Evers szerint pedig az állam, a gazdaság és a civil társadalom közötti határok elmosódó jellege, a szociálpolitikában az állam primátusának gyengülése, a decentralizációs folyamatok, a különböző szférák eltérő kormányzó mechanizmusai közötti különbség gyengülése és az új „public management” megjelenése vezet a hibrid szervezetek megjelenéséhez és elszaporodásához (Evers 2005).

2. A civil társadalom

E helyütt az ún. minimalista elméleteket⁵ szükséges megemlíteni: a huszadik század elejétől kezdve a civil társadalommal foglalkozó szerzők többsége azt egy, az államtól és gazdaságtól elkülönülő szféraként látja (lásd:Cohen–Arato 1992; Edwards 2009; Jeffrey 2006). Ugyanakkor a civil társadalom megközelítései különböznek a non-profit irodalomtól annyiban, hogy e szféra intézményeit nem csak intézményszerű szervezetekként, hanem jogi személyiség nélküli szerveződéseként, hálózatokként,

⁴ Pl. „A szektor fejlődésének egyik legfontosabb mutatója, a szervezetszám a rendszerváltást követően egyenletesen nőtt egészen 1997-ig, azóta viszont stagnál”(Balogh–Mészáros–Sebestyén 2003: 10).

⁵ Ezzel szemben a generalista elméletek a civil társadalmat, mint a „jó társadalmat” (ld. Edwards 2009) vagy mint a nyugati társadalmi berendezkedést képzelik el(Perez-Díaz 1998) Így például Gellner *A szabadság feltételei* című munkájában a civil társadalmat tulajdonképpen a nyugat-európai társadalmi modellel azonosítja (Gellner 2004).

csoportosulásokként ragadják meg. Az elkülönülés kritériuma nem feltétlenül a szervezeti függetlenség, hanem az eltérő cselekvés-koordinációs mechanizmus (Cohen–Arato 1992), vagy a más szférától különböző kulturális kód⁶ (Csigó 2011). Ugyanakkor azt is fontos megjegyeznünk, hogy ezek az elméletek rendszerint jobban hangsúlyozzák a civileket a politikai szférához fűző kapcsolatokat.

3. Társadalmi mozgalmak

A társadalmi mozgalmak kutatásában a kilencvenes évekig a politikai tiltakozások elemzése állt fókuszban, majd a politikai döntéshozatalba való bekapcsolódás vizsgálata kapott egyre nagyobb hangsúlyt, párhuzamosan a politikai döntéshozatal Európában tapasztalható deliberatív jellegű átalakulásával (Fonyó–Tomay 2006). E vizsgálatokban a mozgalmak és szerveződések együttműködésének mikéntje kiemelt terület: a szerveződések informálisabb hálózatos, „nyomásgyakorló koalíciók” (MAC) illetve ernyőszerv jellegű szerveződése jellemzőbb-e a politikai keretfeltétel-rendszeren (POS) belüli érdek és értékartikulációra.

Az elmúlt időszak egyik legnagyobb nemzetközi felmérése, az *Organised civil society and European governance – CIVGOV*, Final report (2007) a környezetvédelmi, a regionális és az anti-rasszista társadalmi mozgalmakat és civil szerveződéseket vizsgálta leíró jelleggel. Kvantitatív hálózatelemzést, hálózati szerkezetelemzést nem tartalmaz ez a felmérés, hanem a területek együttműködésének jellemzőit összegzi.

A környezetvédelmi területen egyértelműen kimutatható a transznacionális hálózatok és ernyőszervezetek létrejötte. A közpolitikai döntéshozatalba való bekapcsolódás területén, a különböző EU-s főigazgatóságokhoz kapcsolódóan kimutatható az alszektor szerinti elkülönülés, a formalizált kapcsolatok és a szervezetek közti munkamegosztás. *Green8* néven külön tematikus szerveződések működnek. Ugyanakkor a tiltakozásokban, a közvéleményt mozgósító nyomásgyakorlásban ez az alszektor jellegű elkülönülés kevésbé tapasztalható. Az 1990-s évek végén és a 2000-es évek elején indult, a 2010-es évekre alábbhagyó intenzitású, „szociális fórum” néven összefoglalható, Seattle-ben, Prágában, Genovában, Firenzében megrendezett tiltakozó megmozdulások illetve több esettanulmány (Szabó 2004) a különböző témákhoz kapcsolódó mozgalmak tématerületeken átnyúló szövetségeit mutatják. Hasonló jellegű transznacionális mozgalmi vagy civil együttműködések a regionális politika befolyásolásában nem tapasztalhatunk, ugyanakkor a regionális fejlesztési politika léte a területi szakosodást, elkülönülést segíti elő az eredendően nem e logika mentén szerveződő egyéb civil szerveződések esetében is. Legkevesbé az anti-rasszista témában jellemző az alszektor jellegű elkülönülés illetve formalizáltság, nincs a környezetvédelmi vagy a regionálisan szakosodó szervezetekhez hasonló szervezettség, informális alkalmi hálózatok és alkalmi koalíciók jellemzik e területet.

Az elkülönülés és kapcsolódás kérdésének vizsgálatára a szervezetek közötti kapcsolatok és az ezekből kirajzolódó hálózatok elemzése tűnt megfelelő módszernek. A civil szervezeti hálózatok elemzése sem a magyar, sem a külföldi szakirodalomban nem előzmény nélküli.

⁶ Jeffrey Alexander elmélete ráadásul abban is különbözik a többi minimalista elmétől, hogy a civil társadalom intézményei közé sorolja a tömegmédiát, a rendszeresen mért és bemutatott közvéleményt, a politikai pártok, a választási kampányok, az állami hivatalok és a jogrendszer intézményeit is (Csigó 2011:145).

III. CIVIL SZERVEZETI HÁLÓZATOK

Seippel szerint a civil társadalmon belüli interakciók és a civil társadalom más intézményektől való autonómiájának vizsgálata egyértelműen a kapcsolatháló-elemzés körébe tartozik (Seippel 2007). Ennek ellenére a szervezeti hálózatok kutatásának eredményeit összefoglaló cikkek a civil vagy nonprofit szervezetekkel, illetve a különböző szektorokat átmetsző hálózatokkal alig foglalkoznak. Borgatti és Foster (2003) munkájában a társadalmi tőke, mint a szervezeti hálózatok vizsgálatának egyik fókusza jelenthet kapcsolódási pontot, Provan és szerzőtársai (2007) pedig elsősorban az egészségügyi szervezetek szférájában találkoztak ilyen irányú kutatásokkal. E cikkünkben Provan és szerzőtársai a szervezeti hálózat-kutatások négy típusát különböztetik el:

1. Egy szervezet más szervezetekre kapcsolatain keresztül gyakorolt hatásának vizsgálata.
2. Egy szervezet a teljes hálózatra gyakorolt hatásának vizsgálata.
3. A kapcsolatok, vagy a teljes hálózat az individuális szervezetek működésére gyakorolt hatásának vizsgálata.
4. A hálózat-szintű interakciók vizsgálata.

Az első három típus a szervezetek kapcsolati mintáit, a hálózati pozíció szervezeti sikerességre vagy az erőforrások mozgósítására gyakorolt hatásait helyezi előtérbe. A negyedik típusú kutatási irány foglalkozik elsősorban a szervezeti hálózatok struktúrájának vizsgálatával és a hálózat szintjén létrejövő kimentekkel, hatásokkal (Provan–Fish–Sydow 2007). Vizsgálatunk is ebbe a csoportba tartozik, lévén elsősorban szerkezeti elemzést végzünk az elkülönülés mértékének megállapítására.

Hipotéziseinknek megfelelően elsősorban a különböző szektorok és alszektorok elkülönülése érdekel bennünket. Ezt a kérdést impliciten több vizsgálat is érinti a különböző civil hálózatok tevékenység szerinti szegmentációjának vagy a civil szervezetek kapcsolatainak, erőforrás-mozgósító képességének vizsgálatával.

Seippel (2007) a közös tagságokon keresztül azonosította a sportszervezetek helyzetét a norvég önkéntes szektoron belül 1982 és 2003 között. Tanulmányában megmutatta, hogy a különböző tevékenységekkel foglalkozó szervezetek különböző mértékben kapcsolódnak egymáshoz: a sportszervezeteknek kezdetben csupán a szakszervezetekkel, majd a szakmai szervezetekkel volt viszonylag erős kapcsolatuk, később közeledtek más szervezetcsoportokhoz is. A politikai pártok is szerepelnek a vizsgálatban, ezek kezdetben szakmai, később inkább vallási szervezetekkel álltak erős kapcsolatban Seippel (2007).

A magyar vizsgálatok részben az együttműködés fogalomköre köré épülnek (Osváth 2005), amelyben fel-felvillan az együttműködés kapcsolatokként és kapcsolatok hálózataként való értelmezése is. Másik részük a hagyományos kapcsolatháló-elemzést módszerként alkalmazza a szféra jellemzőinek feltárásához (Bartal 2006; Bartal–Molnár 2006; Osváth 2004), harmadik részük pedig elsősorban e szervezetek kommunikációját vizsgálja (Fonyó et al. 2004; Török 2004).

Szektoriális vagy tevékenységi alapon vizsgálja a kábítószer-problémával foglalkozó szervezeteket Arnold és Paksi (2010), míg más írások jellemzően területi alapon (Bartal–Molnár 2006; Kákai 2009; Mahler 2009)) választják ki a vizsgált szervezetek körét.

Arnold és Paksi (2010) a kábítószer-problémával foglalkozó közép-magyarországi, észak-alföldi és dél-alföldi szervezetek hálózatának szerkezeti elemzésével foglalkozik, elsősorban Mérei Ferenc (Mérei 2003) kohéziós és szerkezeti mutatóira építve. A

kapcsolatháló kérőívre válaszoló 53 szervezet hálózata tömbszerkezetű, azaz nagyon kevés a leszakadó szervezet, ugyanakkor a hálózatnak egy központi magja van. A központi szervezetek túlnyomórészt közép-magyarországiak. A központi mag és a perem kapcsolata szórványos és a magon kívül eső szervezetek nyitott, csillag vagy lánc alakzatban helyezkednek el, ami – bár a szerzők ezt a kifejezést nem használják – arra utal, hogy a hálózat pereme nem tranzitív triádokból⁷ áll. 40 szervezet alakított ki hasonló területen tevékenykedő szervezetekkel legalább információs kapcsolatot, ugyanakkor ennél valamivel több, 44 szervezet rendelkezik ilyen kapcsolattal más tevékenységű szervezet felé.

Mahler (2009) és Kákai (2009) vizsgálatában a különböző szektorbeli szereplők nagyobb hangsúllyal szerepelnek. Mahler Balázs a közép-dunántúli régió 33 ifjúsággal foglalkozó civil szolgáltató szervezetének formális (közös pályázatok, közös szolgáltatás) és informális kapcsolatait (közös képzések és konferenciák, információs csatornák) vizsgálta. A kirajzolódó kapcsolatokban a Közép-Dunántúli Regionális Szolgáltató Iroda mint állami szereplő jelentős szerepe rajzolódott ki, mind közös projektek, mind közös képzések és konferenciák mentén. Emellett fontos megemlítenünk azt is, hogy a hálózatban jelentős pozíciót szerző civil szereplők egy része nem kifejezetten az ifjúsággal foglalkozik, hanem határterületekről érkezik. Mahler rámutat arra is, hogy az eltérő kapcsolattípusok mentén létrejövő háló eltérő szerkezetű lehet: így az információs kapcsolatok adják a legsűrűbb hálózatot.

Kákai (2009) a Baranya és Somogy megyei civil szervezetek kapcsolatait vizsgálja. Bár a megyék között jelentős eltérés mutatkozik, mindkét megyében a környezetvédő, település- és vállalkozásfejlesztő, egészségügyi és szociális ellátással foglalkozó, valamint gyermek és ifjúsági területen működő szervezetek kapcsolathálói a leginkább sűrűek és sokrétűek, és az oktatással, kultúrával, tudománnyal foglalkozó civilek rendelkeznek a legkevesebb kapcsolattal. Kákai vizsgálja az egyéb szférákhoz fűződő kapcsolatokat is: minden esetben kitüntetett a települési, megyei önkormányzat szerepe. A szervezet méretének növekedésével a kapcsolatok egyre sokrétűbbek lesznek. A kevés kapcsolattal rendelkező szervezetek elsősorban az önkormányzathoz kötődnek, a nagyobb szervezetek alakítanak ki kapcsolatokat a nonprofit, gazdasági szervezetekkel vagy a médiával.

A hálózati elkülönülés megértésében két további szempont, a hálózat hierarchikus jellege és a vizsgált kapcsolatok tartalma is segítségünkre lehet.

Baldassari és Diani (2007) a civil hálózatok két ideáltípusát különbözteti meg: a hierarchikus és a többközpontú (policentrikus) hálózatokat. Ezeket az ellenállóképesség (robusztusság), mozgósítási képesség és a szereplők közötti interdependencia szempontjából különböztetik meg (ld. 1. táblázat). A szerzők szerint a hierarchikusság a bürokratikusabb, formális szervezetek hálózatait, a többközpontúság pedig a lokális, informális hálózatokat jellemzi.

1. táblázat: Civil hálózatok típusai Baldassari és Diani alapján

	Hierarchikus	Policentrikus
Ellenállóképesség a külső veszélyekkel szemben	Alacsony: A központi szereplő eltűnése a hálózat széteséséhez vezet	Magas: a hálózatból sok szereplőt kell eltávolítani ahhoz, hogy a hálózat szétesen.
Mozgósítási képesség	Magas: A központi szereplőnek nagy hatása van a hálózat többi szereplőjére	Alacsony: Nincs központi szereplő, amely az egész hálózatot könnyen mozgósíthatná.
Interdependencia	Aszimmetrikus	Egyensúly

⁷ A tranzitivitás azt jelenti, hogy az erőforrások vagy a kapcsolatok a triád tagjai között nagy eséllyel áramolhatnak: például egy triád tranzitív abban az esetben, ha egy szervezet két partnere nagy eséllyel egymásnak is partnere (ld. például Baldassari–Diani 2007).

Míg a hierarchikus hálózatokat egy vagy néhány központi szereplő dominálja, amelyek nagy befolyással rendelkeznek a hálózat többi tagjára nézve, addig a többközpontú hálózatban kisebb, egymással egyenrangú klasztereket találunk. Az első típus a központi szereplő jelentős befolyása miatt magasabb mozgósítási potenciállal, ugyanakkor nagyobb mértékű sérülékenységgel is rendelkezik, hiszen a központi szereplő eltávolítása a hálózat széteséséhez vezet. A többközpontú hálózatban a mozgósítás nehezebb, mivel nincs egyetlen, a többi szereplőt egyértelműen befolyásolni képes szereplő, ugyanakkor sokkal több aktor eltávolítása szükséges a hálózat széteséséhez. Baldassari és Diani leszögezi, hogy a hálózatban részt vevő szereplők mindenképpen kölcsönösen függenek egymástól, kérdés azonban, hogy ez a függés milyen hatalmi viszonyokat jelez: az aszimmetrikus interdependencia függőséget, míg a kiegyensúlyozott helyzet hasonló pozíciójú partnerek kapcsolatait jelzi. Értelemszerűen a többközpontú hálózatot inkább az egyensúlyi helyzet jellemzi, míg a hierarchikus hálózatokban az aszimmetria uralkodhat (Baldassari–Diani 2007).

A továbbiakban csupán a jogvédelemmel foglalkozó szerveződések, ráadásul azok közül is csak az országos hatókörű szervezetek kapcsolathálóját van alkalmunk megvizsgálni a DIPA Egyesületben 2006–2007-ben lefolytatott kutatásunk empirikus bázisán.

IV. A JOGVÉDELEMMEL FOGLALKOZÓ SZERVEZETEK

A jogvédelemmel foglalkozó szervezetek körének meghatározása nem könnyű feladat. Vigh Edit a civil jogvédelemmel foglalkozó szakemberekkel készített interjúk alapján úgy véli, hogy a civil jogvédelem önálló szakmaként határozható meg, azonban nem önálló jogi szakma, mivel nem feltétlenül igényel jogi végzettséget, ugyanakkor a jogász, ügyvédi tevékenység mellett a segítő szakmákhoz hasonló elemek is a részét képezik, azaz nem határozható meg csupán a jogvédelem valamilyen szűkebb vagy speciális jellemzőivel (Vigh 2011:326). Ennek megfelelően mi sem találtunk egységes „civil jogvédelem” definíciót, a különböző, rendelkezésre álló adatbázisok, így például a KSH besorolása pedig – ahogy e fejezetben bemutatjuk – nem tekinthető teljesen megbízhatónak. A jogvédő tevékenységeket végző szervezetek egy része más tevékenységek mentén sorolja be magát, illetve a különböző jogvédő kategóriákban jelentős számban előfordulnak jogvédelemmel nem foglalkozó szervezetek⁸ is. Egyes szervezeteknél az alaptevékenység mellett egyes ügyek mentén jelennek meg jogvédő tevékenységek. Mindezek felül kutatásunk kvalitatív, interjúk jellegéből adódóan korlátozott számú szervezetet kereshettünk meg, így nem gondolhattunk arra sem, hogy egyszerűen minden szervezetet lekérdezzünk és utána válogatunk.

A jogvédelem definíciója annak megfelelően változik, hogy milyen tevékenységeket tekintünk abba tartozónak. Ha csupán a jogi képviseletet, peres ügyek vitelét tekintjük jogvédelemnek, értelemszerűen szűkebb szervezeti körhöz jutunk el, mintha a képzést, információs segítségnyújtást is az ilyen tevékenység részének tekintjük.

A jogvédelemmel foglalkozó szerveződések beazonosításához ezért komplex módszert alkalmaztunk és több adatforrásból próbáltuk meghatározni az érintett és kiválasztott szervezetek körét. A mintavétel elsődleges módja a hólabda módszer volt, azaz ahelyett, hogy mi határoztuk volna meg előzetesen, mely szervezet jogvédő, az interjúalanyokat kérdeztük meg, kiket tekintenek jogvédelemmel foglalkozó civilnek. Az adatfelvétel során a „belülről-kifelé elvét” alkalmaztuk, tehát először a vitán felüli, tisztán jogvédő (pl. TASZ, Helsinki Bizottság) szervezeteket kérdeztük meg, haladva a vegyes profilú szervezetek felé. A későbbi kapcsolatháló-elemzéshez fontos volt tudnunk azt is, hogy az említett, de meg nem keresett

⁸ Például polgárőr vagy tűzoltó egyletek.

szervezetek bármelyike tekinthető-e jogvédőnek. Ennek vizsgálatához az interjúk mellett további három forrást hívtunk segítségül: megvizsgáltuk a Központi Statisztikai Hivatal Nonprofit adatgyűjtésében a jogvédelem kategóriába eső szervezetek körét, a *Fundamentum* című jogelméleti szaklap által bemutatott szervezetek, valamint napi és hetilapokban a „jogvédő”, „való jog”, „jogvédelem”, „fogyasztóvédő” kifejezésekre felbukkanó cikkekben megjelenő szervezetek listáját. Az utóbbi három listában összesen 144 szervezet szerepelt (*Fundamentum*: 26, a napi és hetilapok: 49 az interjúkban: 100). E három lista szervezetei közül tehát 111 csak egy, 21 kettő és 8 mindhárom listában megtalálható.⁹ Ezt a 144 szervezetet próbáltuk megtalálni a KSH adatbázisában található, összesen 863 szervezet között is, annak ellenőrzésére, hogy a különböző listák mennyire tekinthetők megbízhatónak.

A 2. táblázatban jól látható, hogy az átfedés korántsem tökéletes: legnagyobb arányban a *Fundamentum*-ban bemutatott szervezeteket találtuk meg a KSH adatbázisában, de ez a találati arány is meglehetősen alacsony, mindössze 42,3 százalékos, holott a jogi szaklapban bemutatott szervezetek jogvédő jellegéhez nem férhet kétség.

2. táblázat: különböző adatforrások összevetése

	A KSH adatbázisban megjelenik (%)
Napi és hetilapok	36,7
Interjúemlítés	34,3
Fundamentum	42,3
Összesen	32,6 ¹⁰

Az adatforrások összevetése tehát rávilágít a főtevékenység alapú besorolás korlátaira, és ennek a minta kiválasztására és a kutatás folyamatára gyakorolt hatására. Úgy tűnik tehát, hogy a jogvédő tevékenységgel rendszeresen és jelentős mértékben foglalkozó szervezetek körében nem csak „tisztán” jogvédő, hanem más profilokkal is rendelkező – környezetvédelemmel, fogyasztóvédelemmel, roma kultúrával stb. foglalkozó – szervezeteket is azonosíthatunk, hiszen a vizsgált szervezetek mindegyikét vagy más szervezetek vagy saját maguk jogvédőnek (is) tekintik és kétség kívül ilyen tevékenységet is folytatnak.¹¹

A kiválasztás során kizárólag a hazai szakirodalomban civil-non-profitként (Bíró 2002) vagy „klasszikus civil szervezetként” ismert szervezetekre, illetve az ezekhez hasonló, szervezetszerűen működő, de jogi személyiséggel nem rendelkező szerveződésekre fókuszáltunk. Így a kiválasztás kritériumaként nem elégedtünk meg azzal, hogy formálisan civil szervezetként (egyesületként vagy alapítványként) bejegyzett jogi személyekről legyen szó. Egyúttal megengedőbbek is voltunk a szokásos kiválasztási módnál, mivel a szervezet definícióját nem kötöttük a bejegyzettség kritériumához. Az általunk kiválasztott szervezetek megfelelnek a *„Civil Társadalom Világnézetben”* című kötetben használt non-profit-fogalomnak is (Salamon–Sokolowski–List 2003).

⁹ A *Fundamentum* című jogelméleti negyedéves szaklap jogvédő civil szervezeteket bemutató állandó rovatában megjelenő szervezeteket összesítettük és Schneider Kata végzett két napi- és két hetilap online archívumában sajtóelemzést a 2005 és 2006-os évről. (*Magyar Nemzet és Népszabadság Online*, valamint a *Magyar Narancs* és a *Heti Válasz* archívuma).

¹⁰ Az összes szervezet KSH-listában megjelenő aránya azért lehet alacsonyabb, mint az egyes listák egyezése külön-külön, mert az alternatív adatforrások is részben megegyeznek egymással.

¹¹ A szervezetek listáját lásd a függelékben.

V. A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

A vizsgálat a teljes kapcsolatháló-elemzés módszerére épül. A strukturált interjúk alapján kapcsolattípusokat határoztunk meg. A kapcsolatokra vonatkozó adatokat az interjúkból és a szervezetek honlapjainak elemzéséből nyertük. A korábban bemutatott vizsgálatok sokféleképpen határozzák meg a vizsgált kapcsolatokat, ugyanakkor jellemzően vizsgálják a közös pályázatokat és projekteket, néhány pedig a személyes kapcsolatokat is megpróbálja mérni. Baldassari és Diani (2007) figyelmeztet arra, hogy a kapcsolatháló struktúrája nehezen érthető meg a kapcsolat tartalma nélkül, sőt feltehetően a kapcsolat típusa befolyásolja a teljes hálózati struktúrát. A szerzőpáros alapvetően két kapcsolattípust mutat be, a formális (közös projekteken, tranzakciókon, hivatalos kapcsolatokon alapuló) és társadalmi (a tagság személyes átfedéseiből létrejövő) kötést. Mivel vizsgálatunk a szervezeti interjúkon és honlap-elemzéseken alapul, mi a formális kötések, annak is két elemét, a tranzakciós és szövetségi kapcsolatokat vizsgáljuk. A kapcsolattípusokat és tartalmukat az interjúk alapján azonosítottuk.

5. **Tranzakciós kapcsolatok:** tényleges erőforrások áramlásával járó kötések, amelyek közös munkával, közös projektek szervezésével, egymás megbízásával keletkeznek. Az erőforrás ritkán anyagi természetű, leginkább humán erőforrást jelent. E kapcsolatok kölcsönösek: pénzbeli vagy barter-megállapodás köttetik, illetve bizonyos erőforrásokat együtt használnak fel. E kapcsolatok között jelenítjük meg azokat, amelyek egy konkrét projektben megbízásként formalizálódnak, de mögöttük valamilyen közös munka áll.
6. **Szövetségi kapcsolatok:** közös állásfoglalásokban, petíciókban, demonstrációkban születő kapcsolatok. Céljuk nem a materiális vagy humán erőforrások megosztása, átadása, hanem a demonstratív, reprezentatív erő megsokszorozása, tulajdonképpen a szervezetek mögött felhalmozódó hitelképesség és mobilizációs erő összegzése és felmutatása. Ez esetben a számosság és az egyes szervezetek által felhalmozott hírnév, vagy a létszám erejét használják fel a szervezetek.

A fenti két kapcsolattípuson kívül az interjúk alapján információs¹² és támogatói¹³ kapcsolatokat is elkülönítettünk, ugyanakkor különböző megfontolások miatt ezek elemzéséről egyelőre lemondtunk. Az adatforrásaink szükségszerűen hiányosak (pl. információink csak az egyik féltől származnak), az információkat megszüri az emlékezet, vagy nem tudjuk feldolgozni az összes lehetséges forrást. Ezért a tranzakciós és szövetségi kapcsolati típusok mentén végeztünk elemzést, amelyek álláspontunk szerint jól reprezentálják két szervezet viszonyát. Ezekben tényleges együttműködés történik, azaz a két vagy több szervezet valamilyen erőforrásokat mozgósít egy közös cél érdekében, és e tevékenységek hozzájárulnak a szervezet sikerességéhez. Mindkét kapcsolattípus esetén a kutatást megelőző 1–2 évben (2005–2006) megvalósult konkrét együttműködések gyűjtöttük.

A kapcsolathálókat azok leíró elemzése mellett a szereplők szektor szerinti hovatartozásának heterogenitásával (azaz milyen arányban fordulnak elő más szektorba tartozó szereplők a hálózatban) és a hálózatokon belüli kohézív alcsoportok keresésével – a sűrűség és a modularitás vizsgálatával – elemezzük.

¹² Az információs kapcsolatok tulajdonképpen a kapcsolatok minimális szintjét jelentik, hiszen minden kapcsolatforma legalább információ átadással jár. Így tulajdonképpen minden kapcsolat információs kapcsolat is egyben.

¹³ A konkrét anyagi segítség kapcsolatait. Vagy pályázat, vagy egyedi támogatás formájában többnyire ellenszolgáltatás követelése nélkül ad pénzt vagy más, anyagi segítséget a támogató.

VI. A HÁLÓZAT JELLEMZŐI

Az 1. ábrán kizárólag a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek tranzakciós és szövetségi kapcsolatai alapján létrejövő hálózat látható. Később e hálózatokat külön is bemutatjuk. A piros adatpontok jelölik azokat a szervezeteket, amelyekkel interjút készítettünk vagy elemeztük honlapjukat, a kék színűek pedig azokat, amelyek az elemzések során bukkantak föl az interjúkban, honlapokon, partnerekként, szövetségesekként, illetve jogvédőként említették őket, vagy pedig a médiaelemzésben találkoztunk velük jogvédő szerepben.

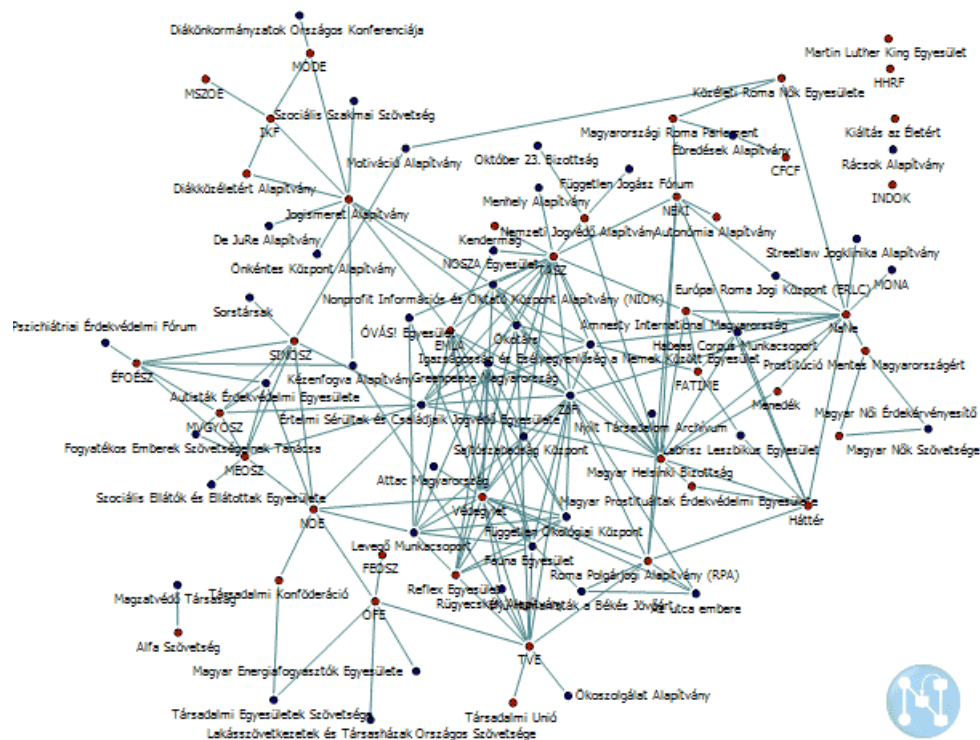
Az ábrán összesen 85 szervezet szerepel. Az 1. ábrán kapcsolat nélkül szereplő szervezeteknek nincs közvetlen kapcsolata a jogvédelemmel foglalkozó társaikkal, de ha a teljes (tehát nem csupán a jogvédőket tartalmazó) hálózatot ábrázolnánk, akkor két vagy több lépésben elérjük azokat. Egyedül az INDOK (Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ) kivétel, amely sem tranzakciós, sem szövetségi kapcsolatot nem tartott fenn a vizsgált időszakban egyetlen szervezettel sem.

A kirajzolódó hálózati térkép informatív, de óvatossá kell lennünk az értelmezéssel. Az ábra két év adatai alapján megrajzolt, kimerevített pillanatképet ábrázol, nem jelenik meg a kapcsolatok alakulásának dinamikája és az elemzéshez használt Netminer szoftver is némileg önkényesen rendezi a szereplőket. Továbbá az ábrán alakítottunk az interjúkból nyert információk alapján az áttekinthetőség kedvéért. A fenti megszorításokkal a megjelenő pillanatkép jól szemlélteti a jogvédelemmel foglalkozók hálózatát – legalábbis az interjúk felvételének idejében.

A kirajzolódó hálózat legfontosabb tulajdonsága a tematikus elrendeződés. Az ábra bal alsó szélén helyezkednek el a *fogyatékossgal élők* szervezetei, egy csoportban. Ezek zömében nagy, jól megszervezett ernyőszervezetek. Jobbra haladva a *fogyasztóvédelemmel foglalkozó* szervezetekbe ütközünk. Egyik részük „hagyományos” fogyasztóvédő, míg a 2000-es évek közepén megjelent a Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE) amely egy zöld, környezetvédő alapon szerveződő egyesület. A régebbi szervezeteket az Országos Fogyasztóvédelmi Egyesület (OFE) fogja össze. 2001-ben kezdeményezésére jött létre a Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége (FEOSZ).

A következő szervezetcsoportban a feminista, nőjogi szervezeteket találjuk. Az ő környékükön találjuk a *homoszexuálisok csoportjait védő* civileket is. Itt már nem olyan egyértelmű az elkülönülés, de a *női jogvédelemmel foglalkozó* szervezeteknek (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen, FATIME, Prostitúció Mentés Magyarorszáért Mozgalom Magyarországi Női Alapítvány - MONA, Női Érdekérvényesítő Szövetség) jól látható kapcsolataik vannak egymással, s ugyanilyen összetartó csoport a homoszexuálisok jogaiért harcoló szervezeti kör is (Habeas Corpus, Háttér Társaság a Melegekért, Labrisz Leszbikus Szövetség).

1. ábra. Jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózata

A prostitúcióval és kapcsolódó jogi kérdésekkel foglalkozó két szervezet erősen elkülönül. A Prostitúciómentes Magyarországért Mozgalom a feminista, míg a Magyar Prostituáltak Érdekvédelmi Egyesülete a homoszexuálisokkal foglalkozó és emberi jogvédő szervezetekhez kapcsolódik. A két szervezet ideológiája is teljesen eltérő, a Mozgalom a prostitúció megszüntetését, míg az Egyesület valamiféle „ártalomcsökkentést” tűz ki célul. Szintén a gender és a család témájához kapcsolható a Nagycsaládosok Országos Egyesülete, amely azonban a nőjogi szervezetekkel egyáltalán nem tart fenn kapcsolatot. Elkülönült csoport a *nemzetiségi, etnikai jogvédők* csoportja, az ábra jobb felső sarkában megjelenítve.

A roma jogvédők esetén két típussal találkoztunk: a roma identitás alapján létrejött szervezetek, mint a Roma Polgárjogi Mozgalom (RPA) vagy a Közéleti Roma Nők Egyesülete, illetve a Magyarországi Roma Parlament, illetve az elsősorban szakértői alapon szerveződő Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI), vagy a Chance for Children Foundation (CFCF).

Az ábra bal felső sarkában látható szervezetek *oktatási jogokkal* foglalkoznak. Elsősorban információs, oktató tevékenységet végeznek. A csoport a Jogismeret Alapítványon keresztül kapcsolódik a többi jogvédőhöz. Az ábrán látható „diákjogi” szervezetek közös múlttal rendelkeznek, szereplőik tulajdonképpen 10–15 éve ismerik egymást. Az adatfelvétel óta eltelt időszakban új szervezetek kapcsolódtak a csoporthoz

A hálózat magját egyfelől a *környezetvédő, környezeti joggal* foglalkozó szervezetek (EMLA, Védegylet és a körükük szerveződő civilek), másfelől az *általános emberi jogi* szervezetek közül a Társaság a Szabadságjogokért alkotja. Ez utóbbi szervezethez kapcsolódnak egyrésről a *szabadságmegvonás eseteivel*, a hatalommal szemben kiszolgáltatottakkal foglalkozó szervezetek (Magyar Helsinki Bizottság, Menedék Migránsokat Segítő Egyesület, Kendermag Egyesület), a civil fejlesztő szervezetek (NIOK – Non-profit Információs és Oktató Központ Alapítvány, CTF – Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány) és a „jobboldali-konzervatív” emberi jogvédők (Nemzeti Jogvédő Alapítvány és Október 23. Bizottság az Ember Jogaiért).

Összefoglalva: a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózatán belül tematikus elkülönüléseket találunk és az egész hálózat magját egyrészt általános emberi jogi szakértő szervezetek illetve – jogvédelemmel is erősen foglalkozó – zöld, környezetvédő szervezetek alkotják.

A különböző kapcsolattípusok mentén szerveződő hálózatok jellemzői

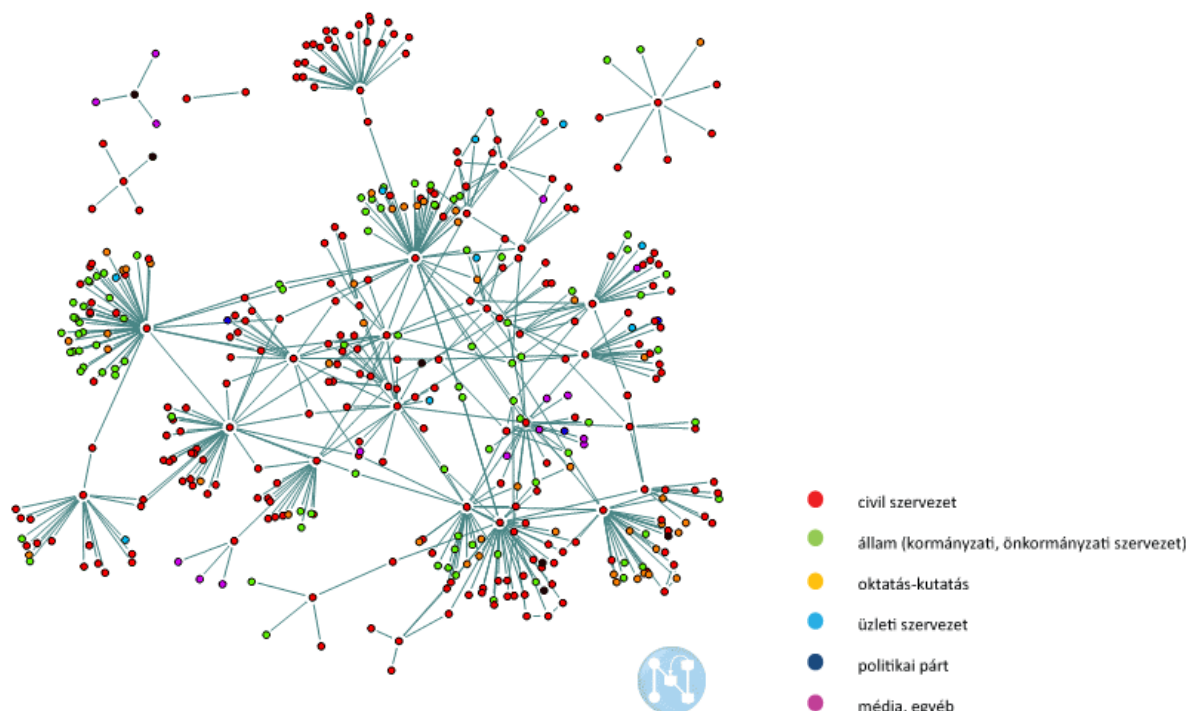
A többrétegű – illetve több funkciójú – kapcsolatok mentén létrejövő hálózatokat multiplex hálózatoknak nevezzük (Szántó-Tóth István, 1993). A következőkben e multiplex hálózatot elemeire bontva, a tranzakciós és szövetségi kapcsolatok mentén mutatjuk be. Ezután próbálunk válaszolni arra a kérdésre, vajon önálló alszektornak tekinthető-e a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózata.

Természetesen a két kapcsolattípus szétválasztása analitikus, azok nagyban összefüggnek egymással. Mégis érdemes megtennünk e szétválasztást, hiszen a figyelemre méltó azonosságokat és eltéréseket így fedezhetjük föl. E hálózati térképeken már nem csupán a jogvédelemmel foglalkozó és nem is csupán a civil, hanem minden említett szervezet szerepel.

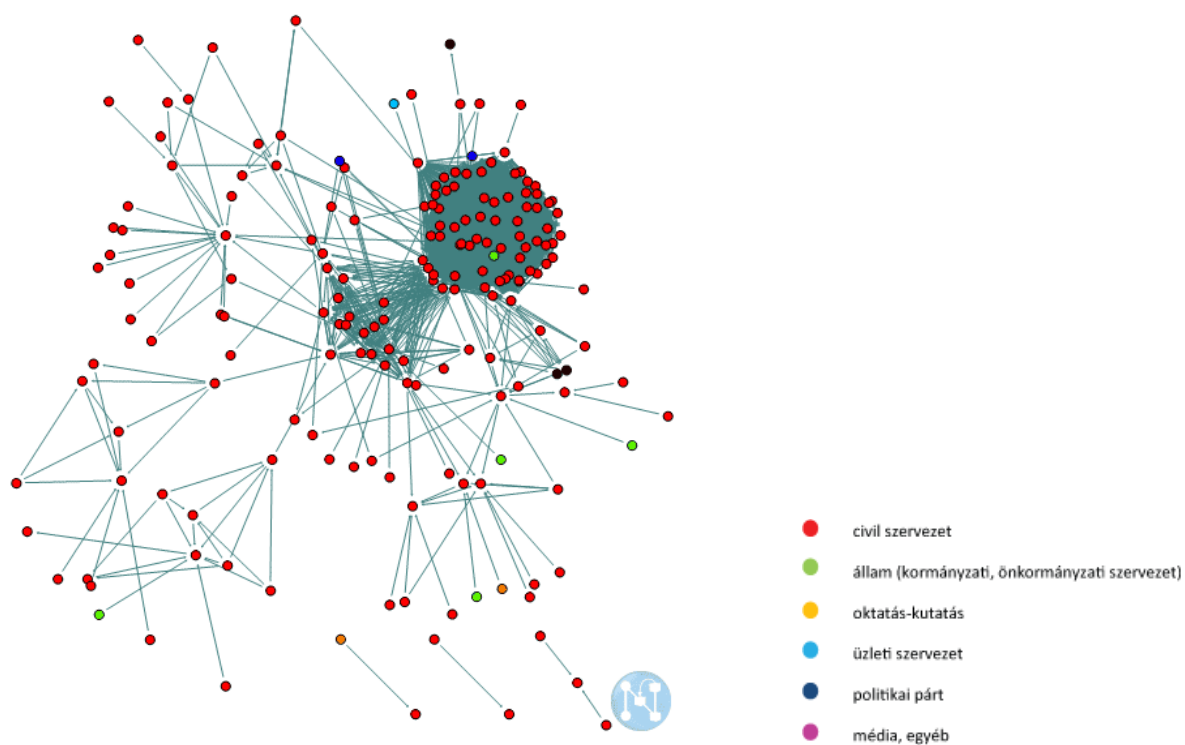
A 2. és 3. ábrán láthatjuk a tranzakciós és szövetségi kapcsolatok hálózatát. A két hálózat eltérő méretű és úgy tűnik, szerkezetében is eltérő. A tranzakciós kapcsolatok hálózata összesen 405, míg a szövetségek hálózata 186 szereplőt tartalmaz. Utóbbi tagoltabbnak tűnik, közepén egy nagy és egy kisebb, sűrűn behálózott csoporttal, előbbiben egyenletesebbnek látszik a kapcsolatok eloszlása. Mégis, a két hálózat szerveződési elveiben van hasonlóság:

- A. A hálózatok megőrzik a tematikus szerveződési elvet. Jól reprezentálja ezt a szövetségek hálózatának közepén látható nagy csomó, amely szinte csupa környezetvédő szervezetből áll, valamint a diákjogi és szülői szervezetek lazábban kapcsolódó csoportja, de egy kupacon találjuk a fogyatékkal élők szövetségeit is. Tematikus „rendetlenség” csupán a hálózatok belsejét jellemzi, ahol olyan, tisztán jogvédő profilú szervezetek találhatók, amelyek több tematikus csoporthoz is kapcsolódnak. A tranzakciós-kapcsolatok hálózata kissé nehezebben áttekinthető, de az említett csoportokat itt is megtaláljuk.
- B. Eltérő mértékben, de mindkét hálózat fürtös elrendezésű, azaz egy-egy szervezethez több olyan szervezet kapcsolódik, amelyek egymáshoz és a többi vizsgált szervezethez sem kapcsolódnak. Ez részben annak köszönhető, hogy a kirajzolódó kapcsolati térkép a vizsgált szervezetekből indul ki, bár megpróbáltuk az említett szervezetek közötti kapcsolatokat is rekonstruálni, amennyiben ez lehetséges volt. A tranzakciós kapcsolatokra jellemzőbb ez a fürtösség, ami arra utal, hogy itt inkább 2-3 oldalú együttműködésekről van szó, míg a szövetségek esetében kiterjedtebb közös fellépésről. Ez persze a kapcsolat logikájából is adódik, hiszen a szövetségi kapcsolatoknak az erődemonstráció a célja, ami gyakran kisebb befektetéssel megteremthető, míg a tranzakciós együttműködések több erőforrást, energiabefektetést igényelnek, s a szereplők számával nőnek a tranzakciós költségek is.

2. ábra: Tranzakciók

3. ábra Szövetségek

Természetesen a két hálózat különbözik is, megmutatva, hogy valóban többretegű hálózatról beszélhetünk. Az eltérő létszám mellett két lényeges különbséggel találkozunk: mind a hálózatok hierarchiája, a kapcsolatok eloszlása, mind a hálózatok heterogenitása eltéréseket mutat.

A kapcsolatok eloszlása

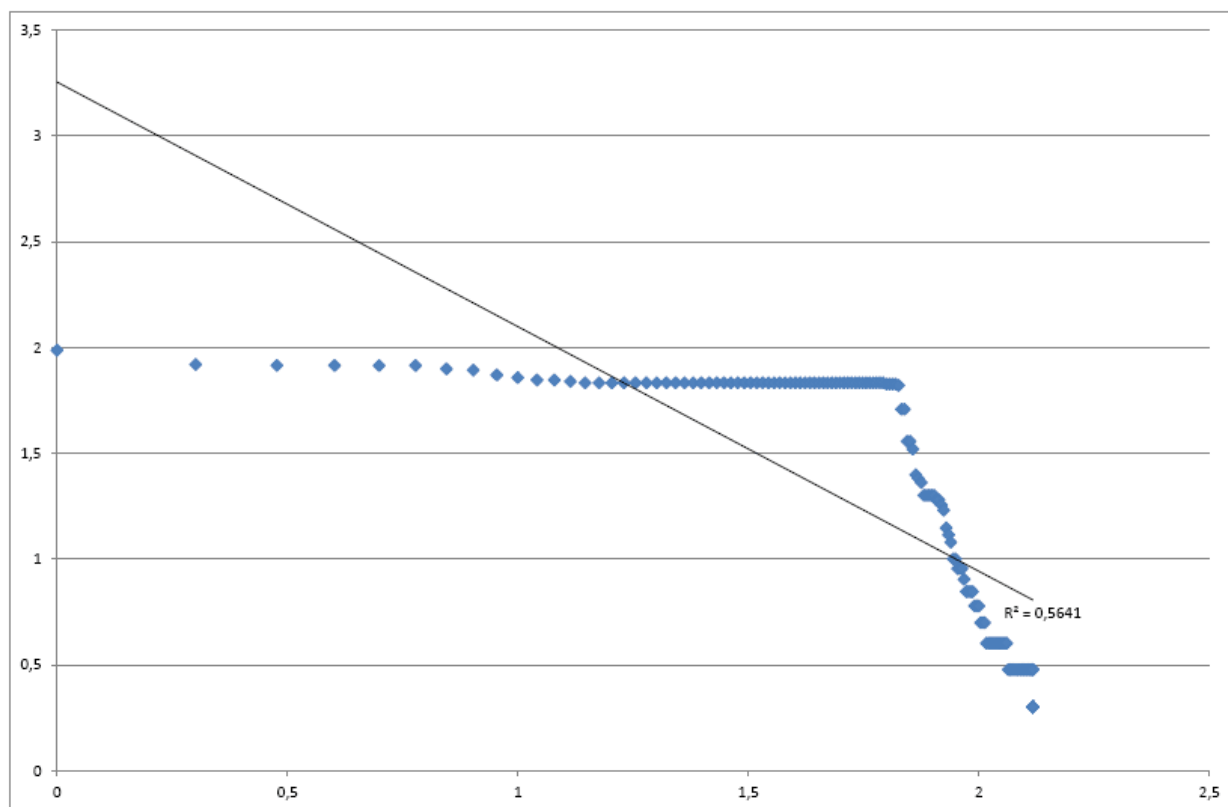
A birtokolt kapcsolatok számát illetve ennek arányát a hálózaton belül a hálózati erőforrások birtoklása egyik indikátorának tekinthetjük. Az egyes szereplők fokcentralitás-mutatója azonban nem árulkodik arról, hogy a teljes hálózat struktúrája milyen, így a kapcsolatszám eloszlását vizsgáljuk meg. Amennyiben a kapcsolat-szám eloszlás a skálafüggetlen eloszláshoz közelít, azt feltételezhetjük, hogy a hálózat szerkezete az erőforrások egyenlőtlen birtoklása, illetve annak erősödése irányában hat, és néhány központi szereplő válik dominánssá, hiszen ebben az esetben kevés szereplő rendelkezik sok nexussal, míg a legtöbb aktor kevés számú kötéssel bír. A skálafüggetlen hálózatok egyik sajátossága a preferenciális kapcsolódódás elve: a sok kapcsolattal rendelkező szereplők sokkal nagyobb eséllyel gyűjtenek be újabb kapcsolatokat, mint a többiek (Barabási 2002, Schnettler 2009). Azaz az egyébként is jelentős erőforrásokkal bíró szereplők egyre erősebbek lesznek.

A skálafüggetlenség megállapításához nem kell mást tennünk, mint csupán sorba rendezni a szereplőket birtokolt kapcsolataik száma alapján, és ezt egy olyan diagramon ábrázolni, amelynek x tengelye a szervezetek számát, y tengelye pedig a kapcsolatok számát jelzi. Ezt a diagramot egy log-log diagrammá alakítva és erre egy lineáris trendvonalat illesztve már vizuálisan is megállapítható, hogy a kapcsolatok eloszlása közelít-e a skálafüggetlenséghez. A látványon kívül ezt a trendvonal mellett látható együttható – R^2 – is jelzi: minél jobban megközelíti az egyet, annál közelebb járunk a skálafüggetlen eloszláshoz. Ezzel a módszerrel tulajdonképpen képet kaphatunk arról, hogy a hálózati erőforrások elérésében – legalábbis a birtokolt kapcsolatok számát az erőforrások egyik indikátorának tekintve – milyen strukturális eltérés tapasztalható.

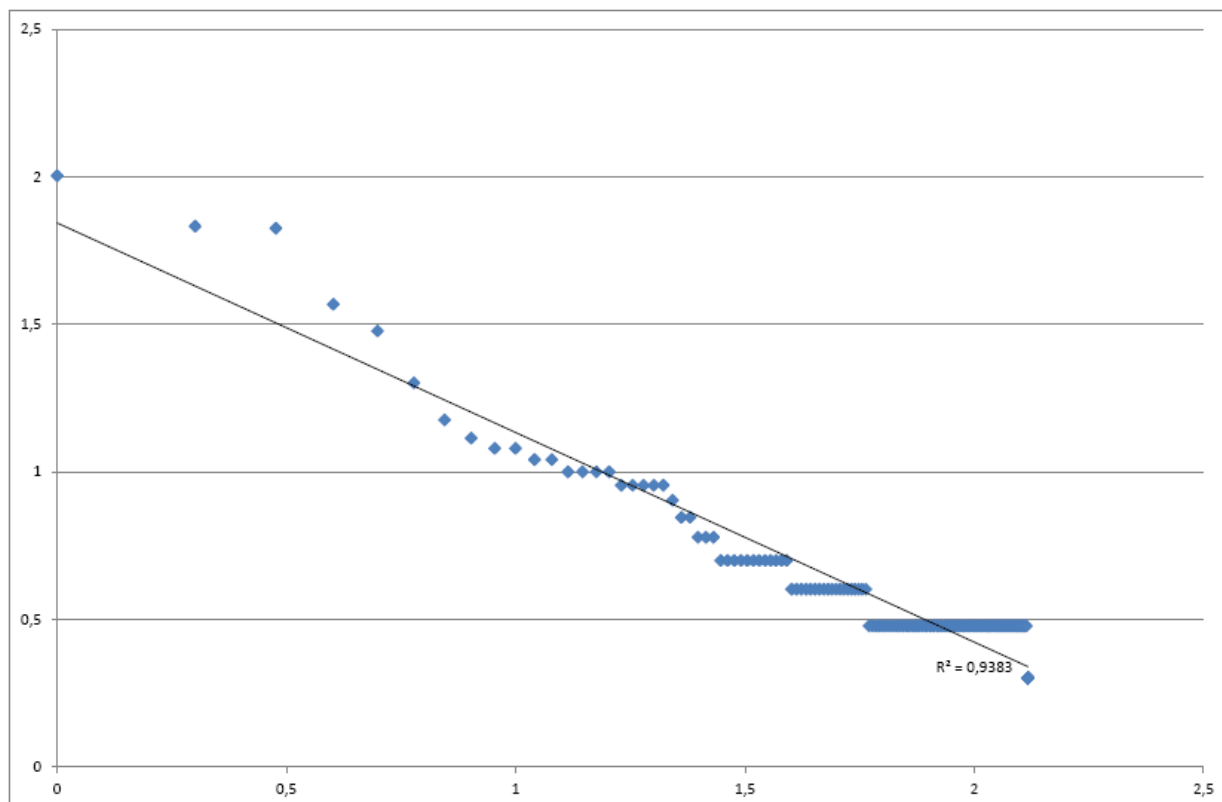
Míg a tranzakciós kapcsolatok hálózata folyamatosan emelkedő, hatványfüggvényhez közelítő szerveződést mutat (hasonlóképpen az 4-es ábrán látható második diagramhoz), addig a szövetségek esetén a kapcsolat-számok növekedésének trendje egy ponton hirtelen megtörik. Ez elsősorban két speciális esetnek, a Védegylet, illetve a Társaság a Szabadságjogokért által kezdeményezett két állásfoglalásnak köszönhető: egyiknek 22, a másikkal 68 aláírója volt.

4. ábra. A szövetséges kapcsolatok eloszlása

Szövetséges kapcsolatok eloszlása log-log diagramon

Szövetséges kapcsolatok eloszlása a legnagyobb állásfoglalás nélkül

A törés körülbelül 18-20 kapcsolat körül következik be. Mielőtt azonban arra az elhamarkodott következtetésre jutnánk, hogy alkalmi szövetségeket keresni könnyebb, kevésbé erős kapcsolat szükséges hozzá, mint tranzakciós kapcsolatokat építeni, érdemes odafigyelnünk arra is, hogy a többi tematikus szerveződés esetében a tranzakciós és szövetségi kapcsolatok kiterjedtsége hasonló, a tranzakciós hálózat mérete pedig jóval nagyobb, mint a szövetségi hálózaté. Emellett a két állásfoglalás aláírói között vannak átfedések, és a zöld mozgalom a hazai civil szerveződések közül a jobban szervezettek közé tartozik, amely mögött nagyfokú bizalmi tőke halmozódott fel, ahogy a Társaság a Szabadságjogokért mögött is. Ha próbaképpen a legnagyobb állásfoglalástól megszabadítjuk a hálózatot, akkor a kapcsolatok eloszlása máris rásimul a trendvonalra. Arra következtethetünk ebből, hogy az állásfoglalások, petíciók mentén a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózatához kapcsolódik a környezetvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózata (és viszont).

A hálózatok heterogenitása

Mivel alapkérdésünk az, hogy a civil szervezetek önálló szektort alkotnak-e, fontos a kapcsolatok szereplőinek szektor szerinti besorolása. Így mérhetővé válnak a feltételezett szektoron belüli, illetve szektorok közötti kapcsolatok. Az alábbiakban a hálózat heterogenitását mutatjuk be, az eredmények értelmezésénél azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a civil „szektoron” kívüli kapcsolatok kizárólag a vizsgált civil szervezetekhez kapcsolódóan szerepelnek, a többi (kormányzati, gazdasági, tudományos stb.) szektor kapcsolatait nem térképeztük fel. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy mivel a kutatás célja az országos szervezetek hálózatának feltérképezése volt, így alapvetően országos hatókörű szervezetekről van szó, és a lokális vagy nemzetközi szervezetek szereplése óvatos következtetésekre adhat csak módot.

A tranzakciók hálózatában résztvevő 405 szervezetből 246 civil, 89 a kormányzati szektor része, 43 tudományos-oktatási és 27 egyéb (média, vállalkozások, politikai pártok) szervezetet találunk. Ezzel ellentétben a szövetségek hálózatában részt vevő 186 szervezetből 176 civil az interjúalanyokon kívül. Közülük 31-en szerepelnek a hálózatban, így az egyéb, nem civil szektort csupán 10 szervezet, intézmény képviseli. A hatókör szerinti szerveződés is eltérő. A tranzakciós kapcsolatokban jellemzőek a nemzetközi kapcsolatok, csupán a diákjogi valamint a család- és életvédelmi területen hiányoznak ezek. Lokális és regionális kapcsolatokat azonban a tranzakciós hálózatban elsősorban szervezet-specifikusan találunk, míg a szövetségek esetében inkább tematikusan. Azaz, míg szövetségszövetségben a zöld szervezetekre jellemző a heterogenitás, addig partnerségben ez csupán a Reflex egyesületről mondható el. Ennél kisebb mértékben, de a NaNE, a Jogismeret Alapítvány, az Autonómia Alapítvány, vagy a TASZ rendelkezett lokális-regionális hatókörű partnerekkel az adatfelvétel idején. Emellett fogyatékos és roma területen minden bizonnyal találunk még helyi kapcsolatokat. Tagszervezeteket nem jelöltünk, a roma helyi szervezetekre pedig leginkább általánosságban utaltak a megkérdezettek, közülük elsősorban a Közéleti Roma Nők, a Roma Parlament vagy a Roma Polgárjogi Alapítvány.

A tranzakciók hálózatában a szereplők majd 20 százaléka (79 szervezet) nemzetközi civil szervezet, míg a szövetségek hálózatában csupán 4 ilyen szervezetet találunk (2,2%). A helyi és megyei-regionális szervezetek aránya viszont a szövetségek hálózatában magasabb valamivel: 14 (26 szervezet), illetve 12 (22 szervezet) százalék, míg a tranzakciók esetében ez 7,5, és 6 százalékot tesz ki. A szövetségek hálózata tehát szinte teljesen hazai, míg a tranzakciók hálózatában jelentős számú nemzetközi szervezettel találkozunk, azaz a kapcsolatok vélhetően inkább a nemzetközi szervezetek anyagi vagy egyéb erőforrásai és nem pedig hitelképessége, nyomásgyakorló képessége mentén szerveződnek.

Az eltérő heterogenitás arra utal, hogy a civil társadalom és az állam, kormányzat és a civilek közötti határ kapcsolattípustól függően is alakul. A szövetségek esetében nem meglepő, hogy nem találkozunk kormányzati vagy üzleti szervezetekkel (utóbbiakkal egyébként sem igazán van kapcsolat), hiszen az állásfoglalások, petíciók többnyire e szervezetek gyakorlata ellen irányulnak.

Érdekes azonban a tranzakciók hálózatában betöltött kormányzati szerep. A kormányzati szereplők közül a helyi és regionális szervezetek felülreprezentáltak (15 és 21 százalék), az országos hatókörűek alulreprezentáltak (42 százalék), míg a nemzetközi-külföldi kormányzati szervezetek aránya megegyezik a nemzetközi szervezetek hálózaton belüli arányával. A kormányzati szereplők nem feltétlenül a periférián helyezkednek el: a hálózat közepén van például az Oktatási Minisztérium, az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, vagy a Fővárosi Önkormányzat is. Az ábrára nézve úgy tűnik, mintha közvetítő szerepet töltenének be, de ez talán csak részben van így és inkább annak köszönhető, hogy viszonylag kevés kapcsolattal rendelkeznek, jobban láthatók, mint a civilek, akiken csak úgy „lőgnak” a partnerek. Mindenesre nehéz lenne egyértelmű elkülönülésként értelmezni az ábrán látottakat.

A fenti, szerkezeti elemzés mellett a hálózatok sűrűségének vizsgálata segít választ adni arra, hogy önálló alhálózatként, alszektorként tekinthetünk-e a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózatára.

A kohézió

A hálózatok kohéziójának mérésére leggyakrabban használt mutató a hálózat sűrűsége. E mutató alkalmazásának célja általában az, hogy képet kapjunk egy csoport kohéziójának mértékéről. E kohézió segítheti az információk terjedését, vagy a normák és az identitás fenntartását a csoportban. Mérei Ferenc (2003) iskolai osztályokon végzett vizsgálatai tapasztalataiból azt szűrte le, hogy egy kiscsoport kapcsolatai akkor elég sűrűek, ha a lehetséges kölcsönös kapcsolatok 10-13 százaléka jön létre. Hasonló, tapasztalatokon alapuló, viszonyítási pontként használható eredménnyel szervezetekből álló és nagy létszámú hálók esetén nem rendelkezünk. Ráadásul a kapcsolatok is más jellegűek, mint a kiscsoportok esetén. Azt azért beláthatjuk, hogy a fenténél alacsonyabb sűrűség esetén is tekinthetjük kohéziósnak a hálózatot nagyszámú, szervezeti szereplő esetében, különösen, ha azokat a kapcsolatokat vizsgáljuk, amelyek tényleges együttműködést takarnak. A mi esetünkben azonban nincs is erre szükség, hiszen egyes alhálózatokat hasonlítunk össze a teljes hálózattal, azt keresve, vajon a kohézió mértéke alapján elkülönülő szektornak vagy alszektornak tekinthetjük-e a civil, illetve jogvédő szervezeteket. Így a hálózatok sűrűségét vethetjük össze, azt feltételezve, hogy akkor nevezhetünk szektornak egy szervezetcsoportot, ha a csoporton belüli kapcsolatháló sűrűség magasabb, mint a csoporton kívüli szervezetekkel együtt mért érték. Ezt a módszert azonban szintén csak komoly fenntartásokkal alkalmazhatjuk, hiszen a mutató érzékeny a hálózat méretére.¹⁴

¹⁴ A hálózat sűrűsége az összes létrejött (k) és elméletileg lehetséges $-(n \cdot (n-1))$ kapcsolat hányadosa, ahol n a hálózat aktorainak száma. Amennyiben irányítatlan (azaz kizárólag kölcsönös kapcsolatokból álló) hálózatról van szó – mint a mi esetünkben is – az összes lehetséges kapcsolat $(n \cdot (n-1))/2$. A sűrűség et ugyan egy arányszám fejezi ki, mégis, két eltérő méretű hálózat nehezen összehasonlítható. Rendszerint feltételezzük, hogy egy szereplő bizonyos számú kapcsolatot képes kialakítani, tehát az aktorok átlagos kapcsolatszáma nem mutat jelentős ingadozást, akármennyivel növeljük meg a hálózatot. az összes kapcsolat szám pedig lineárisan növekszik, míg az elméletileg lehetséges kapcsolatok száma hatványos növekedést mutat. Azaz egy nagyobb hálózatban, átlagosan ugyanannyi kapcsolatot kialakító szereplők mellett jóval alacsonyabb sűrűséget mérhetünk, mint egy kisebb méretűben (ld. Faust 2006; Wasserman–Faust 1994).

Viszonyítási alap híján a teljes hálózat sűrűségét a civil, illetve a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózatának sűrűségével vetjük össze.¹⁵ (A civil-nem civil arányokat lásd feljebb.) A tranzakciós kapcsolatok esetén 73, a szövetségi hálózatban 50, az összevont – mindkét kapcsolattípust tartalmazó – hálózatban pedig 82 ilyen, jogvédőnek tekintett szervezetet azonosítottunk.

A kilenc általunk elemzett hálózat sűrűsége általában alacsony, ugyanakkor jelentős eltéréseket mutat. A kizárólag jogvédelemmel foglalkozó szervezetek hálózata két esetben magasabb sűrűségi értéket mutat, mint a nem csupán jogvédőket tartalmazó hálók. A szövetségek teljes hálózatának sűrűsége viszonylag magas, ami a korábban említett környezetvédő szervezeti gócnak köszönhető. Mivel a szövetséges háló nagyrészt civilekből áll, ezért a tisztán civil háló sűrűsége majdnem megegyezik a más szereplőket is tartalmazó hálózatával, így azt lehet mondani, hogy e hálózati réteg esetén az elkülönülés a más szektorbeli szereplőktől szinte teljes. A tisztán jogvédő hálózat sűrűségének csökkenése az említett, nagyszámú aláíróval rendelkező állásfoglalások eltávolításának köszönhető, hiszen ebben zömmel jogvédelemmel nem foglalkozók vettek részt. Arra is érdemes odafigyelnünk azonban, hogy – amennyiben helytálló a szövetségek hálózatának a kapcsolatszámok eloszlása alapján való elemzése – jóval magasabb sűrűségi érték is lehetséges egy-egy civil alhálózatban, mint amit a jogvédők esetében mértünk. A teljes tranzakciós hálózat viszont nagyon laza szerkezetűnek mutatkozik, a sűrűség növekedése jelentős (hétszeres), és az összevont hálózat sűrűsége is növekszik, ha leválasztjuk a nem jogvédelemmel foglalkozó szervezeteket.

3. táblázat. A tranzakciós, szövetséges és összevont hálózat sűrűsége teljes és csak jogvédelemmel foglalkozó szervezetek részvétele esetén

	Teljes	Csak civil	Csak jogvédő
Szövetségek	0,078	0,087	0,062
Tranzakciók	0,004	0,007	0,033
Összevont hálózat	0,011	0,021	0,028

Összességében azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a jelentősebb változás mind a tranzakciós, mind a szövetséges hálózatban a jogvédő-nem jogvédő változó mentén áll be. Azonban míg a tranzakciós hálózatban e változás háttérében a hálózat méretének növekedése is állhat, addig a szövetségi hálózat sűrűségének változását mindenképpen a kapcsolattípus sajátosságai okozzák.

A tranzakciós és a teljes hálózatot az említett módszertani korlátok miatt érdemes egy újabb vizsgálatnak is alávetni: olyan alhálózatokat keresünk, amelyek kohézív csoportokat alkotnak, majd megvizsgáljuk, hogy ezek szektor szerint mennyire heterogének. A vizsgálathoz a Girvan és Newmann féle modularitás-vizsgálatot alkalmazzuk, amely a kapcsolatok eltávolításával próbálja megtalálni a sűrűbb alhálózatokat (Derényi et al. 2006). A teljes hálózatban összesen 14, a tranzakciók hálózatában 15 ilyen modul¹⁶ találtunk. Ezek közül azonban több mérete elég kicsi, így csupán azokat vettük figyelembe az elemzésnél, amelyek mérete eléri a 10 aktort (a táblázatokat ld. a függelékben). A teljes hálózatban egyetlen olyan modul van, amelyben túlnyomórészt (79%-ban) nem civil szereplők találhatók, olyan pedig egy sincs, amelyben a jogvédők lennének többségben (maximum a modul 27%-át alkotják). A két legnagyobb közösség (118 és 157 aktor) meglehetősen heterogén, egyikben

¹⁵ Ebben az esetben a hálózat részének csak a kapcsolattal rendelkező szervezeteket tekintjük. Tehát például a jogvédők hálózatában az a szervezet vesz részt, amelynek másik jogvédővel kapcsolata van.

¹⁶ Newmann és Girvan közösségeknek nevezik az így megtalált kohézív alcsoportokat. A közösség szó a társadalomtudományi szakirodalomban azonban jóval többet jelent annál, mint ahogyan azt a módszer alkalmazza, így e helyütt inkább moduloknak nevezzük az alcsoportokat.

(Függelék/4 5. sor) a nem civil és civil szereplők közel fele-fele arányban vannak jelen, a másikban (Függelék/4 6. sor) a civilek jóval nagyobb arányban (több mint 80%) vannak jelen. Ez egyben a leginkább jogvédő szektor is, a civilek körülbelül harmadát a jogvédők adják.

Ha a tranzakciók hálózatának tíz szereplőnél többet magába foglaló moduljait vizsgáljuk, hasonló eredményekre jutunk, azzal, hogy több modulban is meglehetősen kiegyenlített az arány a három féle szereplő között (Függelék 5, 7, 8, 9 sor). Itt három olyan modul is van, amelyben a nem civil szereplők túlsúlyban vannak (Függelék 5, 3, 5, 6 sor) és három, amelyben a nem jogvédő civilek lépik túl az 50 százalékos arányt.

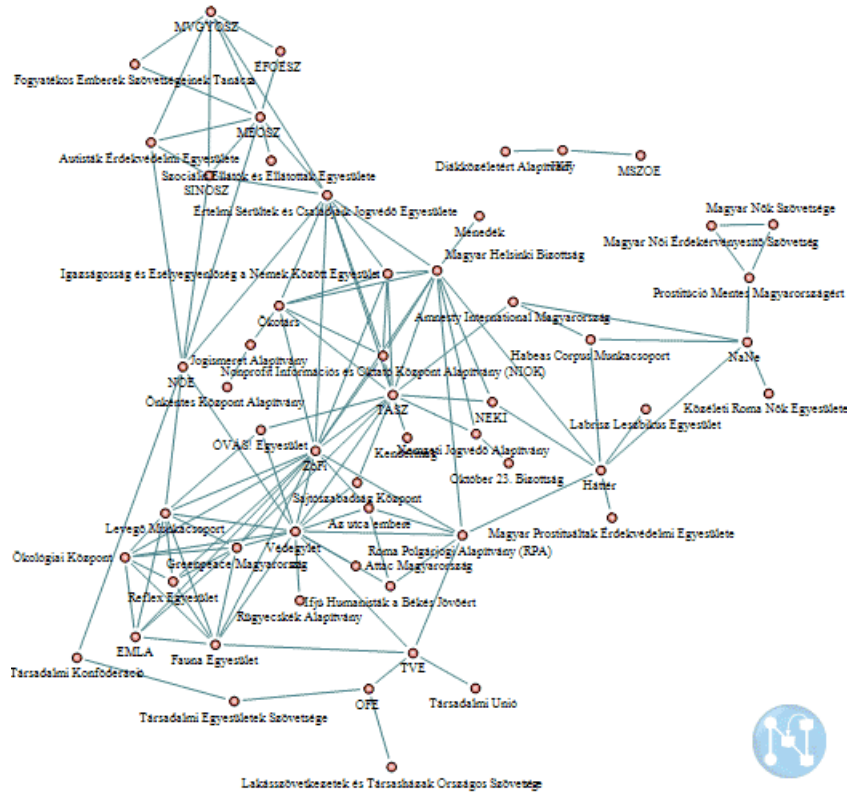
Amennyiben megnézzük a kizárólag a jogvédelemmel is foglalkozó szervezeteket magukba foglaló szövetséges kapcsolatok hálózati ábráját (5. ábra¹⁷), láthatjuk, hogy eltűnik a „fürtösödés”. A jogvédők letisztultabb hálózata marad csupán, ami azt jelenti, hogy ezek a szervezetek vagy közvetlenül vagy közvetetten, de jogvédelemmel (is) foglalkozó szervezeteken keresztül vannak kapcsolatban egymással, a tematikus csoportok azonban továbbra is megmaradnak. Úgy tűnik tehát, hogy így azt a vázat látjuk, amelyre a nagyobb hálózat egyéb szervezetei ráépülnek.

A sűrűség értékének alakulása, és a fenti elemzések közül a kapcsolatszámok eloszlása, a szövetségi kapcsolatok esetén mutatott változás – azaz a kapcsolatszám-eloszlás kisimulása a hálózat közepén látható gócot eltávolítva – arra utal, hogy bár laza, de önálló alhálózatnak tekinthető szerveződéssel van dolgunk. Visszautalva arra, hogy alacsony a lokális szervezetek száma, s azok erőteljesebben csupán a zöld szervezetek között jelentek meg, átrendezve a hálózatot, elképzelhető az is, hogy az országos szervezetek hálózata szektortól függetlenül mutatja egy önálló hálózat képét ugyanúgy, ahogy egy-egy tematikus csoport ágazati szintű elrendeződése is. Ez esetben bármely tematikus csoport lokális kapcsolatainak megjelenése hasonló eredményt hoz, mint a zöldek megjelenése a szövetségek hálózatában. Ha ez minden tematikus csoport esetében igaz, akkor az összes lokális kapcsolat megjelenése esetén szintén az országos szervezetek hálózatának elrendeződéséhez hasonló szerveződésű hálózatot látnánk egy megfelelő méretű vizsgálat eredményeképpen. Annál is inkább így lehet ez, mivel a zöldek mellett a roma, vagy fogyatékos szervezetek esetében tudunk kiterjedt helyi kapcsolatokról: a fogyatékkal élők szervezetei szinte minden helyi szerveződést magukba foglalnak, míg a romák szervezetei „kvázi” ernyőként működnek. A helyi kapcsolatokat azonban nem, vagy kevésbé nevesítették az interjúalanyok, így azok nem jelennek meg az empirikus kapcsolathálózati elemzésben.

Ugyanakkor a modularitás-elemzés nyomán nem állapíthatunk meg éles elkülönülést sem a jogvédő és nem jogvédő civilek, sem a civilek és az egyéb (állami, oktatási) szektor között.

¹⁷ Illusztrációként csak a szövetségi kapcsolatok ábráját közöljük, a tranzakciós hálózat hasonló képet mutatna.

5. ábra: Szövetséges kapcsolatok: csak jogvédelemmel foglalkozók

A tematikus elrendeződés erős megjelenése lehetővé teszi a tanulmányunk elején vázolt értelmezési irányt is: a jogvédelemmel foglalkozó szervezetek, illetve maga a jogvédelem, mint téma, közvetítő szerepet tölt be a különböző tematikájú szervezetek csoportjai között.

VII. ÖSSZEFOGLALÁS

Kiinduló kérdésünkre nem tudunk egyértelmű választ adni, ugyanakkor a vizsgált két hálózati réteg szerkezeti-kohéziós vizsgálata megerősíti, hogy általában a civil szereplők egymással létesített kapcsolatai sűrűbbek, mint a kormányzati szervezetekkel való kapcsolatok. A szövetségi kapcsolatokban erősebbek a civil szerveződések közötti kapcsolódások, ebben az esetben erősebb az elkülönülés, a tranzakciós kapcsolatokban a közös (projekt)célok mentén erősebben jelennek meg kapcsolódások a nem civil, nem non-profit aktorok irányába.

Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy a jogvédők alkotta hálózat önálló alszektort vagy alhálózatot alkot-e, vagy olyan lazább szerkezetű közvetítő hálózatot képez, amelyen keresztül más tematikus csoportok sűrűbb szerveződése kapcsolódhatnak össze. Kimutatható volt, hogy a hálózati elrendeződés alapja a tematikus szerveződés, továbbá az is, hogy hálózati csomópontként, közvetítőként országos hatáskörű általános jogvédő szervezetek azonosíthatók a vizsgálat időpontjában. Ugyanezek a szervezetek kiegészülve néhány országos hatókörű környezetvédő szervezet funkcionálnak közvetítőként más alszektorok – elsősorban a környezetvédő alszektor – felé. Megfogalmazható, hogy erős közvetítő szerepe van azon szervezeteknek, akik aktívan foglalkoznak jogvédelemmel is, végeznek jogvédő tevékenységet

Vizsgálatunkból nem kaphattunk képet sem a más alhálózatok, alszektorok szerveződésének módjáról, heterogenitásáról, sem az alhálózatok változásának dinamikájáról. Izgalmas kérdés lenne a különböző szektorok közötti kapcsolatok alakulásának megismerése, ezt azonban csak egy nagyobb ívű, longitudinális kutatási programmal lehetne vizsgálni, amelyre egyelőre nem volt lehetőségünk. Ezért cikkünkre elsősorban módszertani kísérletként tekinthetünk, amelyben nem elsősorban a haza civil szektor szerveződésének hosszú távon is érvényes megállapításokat kívántunk megfogalmazni és bizonyítani, hanem a szervezetenkénti hálózatok vizsgálatának erre a területre alkalmazott példáját mutattuk be.

HIVATKOZÁSOK

- Arnold, P., és Paksi, B. (2010). Kábítószer problémával foglalkozó civil szervezetek kapcsolatai. *Addiktológia*, IX.(4), 253-280.
- Balogh, B., Mészáros, G., és Sebestény, I. (2003). *Módszer és Gyakorlat: A nonprofit statisztika 10 éve 1992-2002*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Barabasi, A.-L. (2002). *Linked: The New Science of Networks* Cambridge, Massachusetts: Perseus Publishing
- Bartal, A. M. (2006). A hálózatelemzés gyakorlati lehetőségei és gyakorlati konzekvenciái a civil szervezetek vizsgálatában – egy ernyőszervezet esettanulmánya alapján. .
- Bartal, A. M., és Molnár, K. (2006). *A civil kapcsolati hálók az Ister-Granum eurorégióban. 2006.* . Esztergom: Eurohíd Alapítvány.
- Bíró, E. (2002). *Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon*. Budapest: EMLA Egyesület.
- Bocz, J. (2009). *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig*. PhD, Corvinus Egyetem, Budapest. Retrieved from http://phd.lib.uni-corvinus.hu/375/1/bocz_janos.pdf
- Borgatti, S. P., és Foster, P. C. (2003). The Network Paradigm in Organizational Research: A Review and Typology. *Journal of Management*, 29(6), 991-1013.
- Cohen, J. L., és Arato, A. (1992). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press.
- Cyram (2011). *NetMiner v4.0.0.e.110714* Seoul: Cyram Inc.
- Csigó, P. (2011). Recenzió Jeffrey Alexander: A civil szféra című művéről. *Szociológiai Szemle*, 21(2), 141-152.
- Derényi, I. – Farkas, I. – Palla, G. – Vicsek, T.: Csoportosulások szociológiai, technológiai és biológiai hálózatokban. *Magyar Tudomány*, 2006/11 1319.p.
- DiMaggio, P. J., és Anheier, H. K. (1990). The Sociology of Nonprofit Organizations and Sectors. *Annual Review of Sociology*, 16(ArticleType: research-article / Full publication date: 1990 / Copyright © 1990 Annual Reviews), 137-159.
- Edwards, M. (2009). *Civil Society*. Cambridge: Politypress.
- Evers, A. (2005). Mixed Welfare Systems and Hybrid Organizations: Changes in the Governance and Provision of Social Services. *International Journal of Public Administration*, 28(9-10), 737-748. doi: 10.1081/pad-200067318
- Faust, K. (2006). Comparing Social Networks: Size, Density, and Local Structure. *Metodološki zvezki*, 3(2), 185-216.
- Fonyó, A., Gerő, M., Demeter, E., Mittich, B., Lakatos, Z., és Komáromy, G. (2004). Civil szervezetek kommunikációja, különös tekintettel az internethasználatra. Kutatási jelentés (pp. 136): ELTE Társadalomtudományi Szakkollégium.
- Fonyó, A. és Tomay, K. (2007): A magyarországi zöldszervezetek a politikai döntéshozatalban In: KÖTŐ-JELEK 2006, Budapest, ELTE TÁTK Szociológiai Doktori Iskola. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-758/kotojelek2006/TPUBL-A-758.pdf>
- Gellner, E. (2004). *A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Jeffrey, A. (2006). *The Civil Sphere*. New York: Oxford University Press.
- Kákai, L. (2009). Civil kapcsolati viszonyok. . *Civil Szemle*(4), 111-132
- Kuti, É. (1993). *Hívjuk talán nonprofitnak...* (Vol. 7). Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Mahler, B. (2009). Nonprofit ifjúsági szolgáltató szervezetek kapcsolata trendszerének vizsgálata a Közép-Dunántúlon. *Nonprofit monitor*, 1(1), 1-19.
- Mérei, F. (2003). *Közösségek Rejtett Hálózata*. Budapest: Osiris kiadó.

Organised civil society and European governance – CIVGOV, Final report (2007)

<http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/100124321EN6.pdf>

Osváth, L. (2004). Kapcsolathálózati elemzés zalai települések teleházaiban. In T. Csapó, Z. Kocsis és T. Lenner (Eds.), *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után* (pp. 241-256). Szombathely: BDF.

Osváth, L. (2005). *A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon*. Budapest: Országos Civil Érdekképviselői Egyesület.

Perez-Diaz, V. (1998). The Public Sphere and a European Civil Society. In J. C. Alexander (Ed.), *Real Civil Societies* (pp. 211-237). London: Sage.

Provan, K. G., Fish, A., és Sydow, J. (2007). Interorganizational Networks at the Network Level: A Review of the Empirical Literature on Whole Networks. *Journal of Management*, 33(3), 479-516. doi: 10.1177/0149206307302554

Salamon, L. M. és Anheier, H. K. (1999). *Szektor születik II. Összefoglaló egy nemzetközi non-profit kutatás második szakaszáról*. Budapest, Civitalis Egyesület.

Salamon, L. M., S. Wojciech, S., és Regina, L. (2003). *A Civil Társadalom "Világnézetben"* (Vol. 3). Budapest.

Salamon, L. M., Sokolowski, S. W., és List, R. (2003). *Global Civil Society - an Overview*. Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Schnettler, S. (2009). A structured overview of 50 years of small-world research. *Social Networks*, 31(3), 165–178.

Seippel, O. (2007). Sports in Civil Society: Networks, Social Capital and Influence. *European Sociological Review*, 24(1), 69-80. doi: 10.1093/esr/jcm035

Szabó, M. (2004): Globális civil tiltakozások, globális civil társadalom és tiltakozási kultúra. In: *Jogelméleti Szemle* (1) <http://jesz.ajk.elte.hu/szabo17.html>

Szántó, Z., és Tóth István, G. (1993). A társadalmi hálózatok elemzése. *Társadalom és gazdaság*(1), 30-55.

Török, M. (2004). Magyarországi civil szervezetek informatikai szempontból releváns részének informatikai és egyéb kommunikációs jellemzői. Kutatási Jelentés: NIOK Alapítvány

Vigh, E. (2011). Definition of the Civil Defense of Rights as a Profession. *De Iurisprudentia et iure publico*, V.(1).

Wasserman, S., és Faust, K. (1994). *Social Network Analysis. Methods and Applications*: Cambridge University Press.

Weisbrod, A. B. (1988). *The Nonprofit Economy*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.

FÜGGELÉK

1. Interjúalanyok és elemzett honlapok

Amnesty International Magyarország (AI)	www.amnesty.hu
Autonómia Alapítvány	www.autonomia.hu
CFCF - Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermekeknek Alapítvány	www.cfcf.hu
Diákközeletért Alapítvány	www.diakjog.hu
EMLA	www.emla.hu
Értelmi Fogyatékossgal Élők és Segítőik Országos Érdekvédelmi Szövetsége (ÉFOÉSZ)	www.efoesz.hu
FATIME - Feminista Társadalmi Munkacsoport	www.fatime.hu
HHRF - Magyar Emberi Jogok Alapítvány	www.hhrf.org/hhrf
Ifjúsági Közelet Fejlesztéséért Alapítvány (IKF)	www.ikf.ngo.hu
INDOK - Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ Alapítvány	www.indok.hu
Jogismeret Alapítvány	www.jogismeret.hu
Kendermag Egyesület	www.kendermag.hu
Kiáltás az Életért Egyesület	www.valsagterhesseg.org
Közeleti Roma Nők Egyesülete	-
Magyar Helsinki Bizottság	www.helsinki.hu
Magyar Nők Szövetsége	www.noszovetseg.hu
Magyar Prostitáltak Érdekvédelmi Egyesülete (Országos Szövetsége)	www.prostitualtak.hu
Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ)	www.mvgyosz.hu
Magyarországi Roma Parlament	http://www.romnet.hu/bemutat/romaparl.html
Martin Luther King Egyesület	-
Menedék Migránsokat Segítő Egyesület	www.menedek.hu
MODE - Magyarországi Diákönkormányzatok Egyesülete	www.e-mode.hu
Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ)	www.meosz.hu
Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE)	www.noe.hu
NaNE - Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület	www.nane.hu
NEKI - Másság Alapítvány: Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Jogvédő Iroda	www.neki.hu
Nemzeti Jogvédő Alapítvány (NJA)	www.nja.hu
Országos Fogyasztóvédelmi Egyesület (OFE)	www.ofe.hu
Prostitúció Nélküli Magyarorszáért Mozgalom	hc.netstudio.hu/hc/jogok/prostitutcio/ls6.htm
Reflex Környezetvédő Egyesület	www.reflex.gyor.hu
Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA)	www.rpa.ingyenweb.hu
Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ)	www.sinosz.hu
Társadalmi Konföderáció	www.civilia.hu
Társadalmi Unió	-
Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)	www.tasz.hu
Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE)	www.tve.hu
Védegylet	www.vedegylet.hu

2. A sajtóban jogvédőként vagy jogvédelemmel kapcsolatos szövegkörnyezetben leggyakrabban megjelent 42 szervezet 2006-ban (ABC sorrend, vastag: interjúalany, dőlt: interjút elutasító)

Alba Kör
Amnesty International
Artisjus
Audiovizuális Művek Szerzői Jogait Védő Közcélú Alapítvánnyal (ASVA)
Autonómia Alapítvány
Civilek a Békéért (CaB)
Fauna Egyesület
<i>Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége (FEOSZ)</i>
Fogyatékos Emberek Szövetségének Tanácsa (FESZT)
Független Jogász Fórum
Greenpeace
<i>Habeas Corpus Munkacsoport</i>
<i>Háttér Társaság a Melegekért</i>
Humanista Mozgalom
Jászsági Roma Polgárjogi Szervezet
Kendermag Egyesület
Kézenfogva Alapítvány
Lehet Más a Világ Hálózat
Létminimum Alatt Élők Társasága (LÉT)
Levegő Munkacsoport (LMCS)
Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF)
Magyar Helsinki Bizottság
Magyar Prostituáltak Országos Szövetsége / Érdekvédelmi Egyesülete
Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ)
Magyarországi Roma Parlament
<i>Magyarországi Szülők Országos Egyesülete (MSZOE)</i>
Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE)
Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ)
Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE)
NaNe - Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület
NEKI - Másság Alapítvány - Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Jogvédő Iroda
Nemzeti Jogvédő Alapítvány
Nyilvánosság Klub
Október 23. Bizottság Az Ember Jogaiért (Civil Jogász Bizottság)
Országos Fogyasztóvédelmi Egyesület (OFE)
Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA)
Roma Sajtóközpont Közhasznú Egyesület
Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)
Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE)
Utca Embere Hálózat
Védegylet
WWF Magyarország

3. Interjú elutasító vagy elérhetetlen szervezetek

ALFA Szövetség	www.alfaszovetseg.hu
Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége(FEOSZ)	www.feosz.hu
Habeas Corpus	www.habeascorpus.hu
Háttér Társaság a Melegekért	www.hatter.hu
Magyar Szülők Országos Egyesülete (MSZOE)	www.mszo.hu
Rácsok Alapítvány	www.racsok.hu

Az interjú elutasító, illetve nem megtalálható szervezetek honlapjait elemeztük.¹⁸

4. A jogvédők, a nem jogvédő civilek és a nem civilek aránya a legalább 10 szereplős modulokban a teljes hálózatban

		nem civil	civil	jogvédő	
1	N	3	6	1	10
	%	30,0%	60,0%	10,0%	100,0%
2	N	1	22	2	25
	%	4,0%	88,0%	8,0%	100,0%
3	N	35	8	1	44
	%	79,5%	18,2%	2,3%	100,0%
4	N	15	24	12	51
	%	29,4%	47,1%	23,5%	100,0%
5	N	74	62	21	157
	%	47,1%	39,5%	13,4%	100,0%
6	N	20	66	32	118
	%	16,9%	55,9%	27,1%	100,0%
7	N	11	31	6	48
	%	22,9%	64,6%	12,5%	100,0%
8	N	3	60	5	68
	%	4,4%	88,2%	7,4%	100,0%
összes	N	162	279	80	521
	%	31,1%	53,6%	15,4%	100,0%

¹⁸ Ez alól a Habeas Corpus munkacsoport képez kivételt, mivel honlapja nem frissült a kutatást megelőző két évben. A szervezet működtet egy projekt-honlapot, azonban csupán ennek az elemzése a kutatás szempontjából új információval nem szolgált.

5. A jogvédők, a nem jogvédő civilek és a nem civilek aránya a legalább 10 szereplős modulokban a tranzakciók hálózatában

		nem civil	civil	jogvédő	
1	N	2	25	3	30
	%	6,7%	83,3%	10,0%	100,0%
2	N	5	8	1	14
	%	35,7%	57,1%	7,1%	100,0%
3	N	15	10	1	26
	%	57,7%	38,5%	3,8%	100,0%
4	N	7	9	4	20
	%	35,0%	45,0%	20,0%	100,0%
5	N	28	13	8	49
	%	57,1%	26,5%	16,3%	100,0%
6	N	37	21	8	66
	%	56,1%	31,8%	12,1%	100,0%
7	N	13	16	9	38
	%	34,2%	42,1%	23,7%	100,0%
8	N	8	7	5	20
	%	40,0%	35,0%	25,0%	100,0%
9	N	29	26	23	78
	%	37,2%	33,3%	29,5%	100,0%
10	N	7	27	6	40
	%	17,5%	67,5%	15,0%	100,0%
összes	N	151	162	68	381
	%	39,6%	42,5%	17,8%	100,0%